

НАШАТА ЛИТЕРАТУРА В DICTIONNAIRE DES LITTERATURES

Николай Дончев

В прегледите и оценките на чужденци българската литература рядко е намирала, ако не напълно то приблизително поне, ония измерения, които покриват нейните реални стойности. В повечето случаи, за съжаление, отзивите на чуждите автори съдържат не само бегли, повърхностни преценки, но и груби фактически неточности, конкретни непълноти и дразнещи грешки в имена на писатели, в заглавия на книги, в наименования на географски и исторически места, във фолклорни названия и пр. И ако в по-далечното минало в писания върху българската литература сме срещали, под перото на чужди автори, дори „развеселяващи“ понякога неща, казани за един или друг наш писател, или по друг повод, което в една или друга степен може да бъде извинително, макар и неоправдано, поради недостатъчна на тогавашното време осведоменост, то по-късно, в наши дни, когато връзките и сношенията между родите — близки и далечни — са улеснени от свръхмодерни технически средства и личните контакти непрестанно се разширяват, допускането на груби фактически неточности и грешки в един литературен текст не намира и не може да намери никакво извинение.

Спомням си, преди доста години, при една литературно-историческа справка за нашата литература, чужд автор в един преглед на българската литература беше поставил между представителите на литературата ни, където фигурираше, разбира се, Иван Вазов, един случаен дописник на вестника по онова време на име Д. Устагенчов.

Преди десетина години едно иначе солидно френско издание „Ларус мансюел“ беше публикувало статия за българската литература с твърде неточни, погрешни сведения за автори и книги, които посочих на времето в една статия на страниците на сп. „Септември“. Но особено фрапантен е друг един случай, много по-пресен с едно официално издание, излязло през 1961 г. под наслов „Съвременните литератури в света“¹ в една поредица, редактирана от Жан-Клод Ибер при световноизвестното парижко издателство „Ашет“. В това издание, към което е написал специален предговор известният френски критик и есеист Роже Кайуа, който има при това официален пост — директор на отдела за литература при ЮНЕСКО в Париж и което брои между сътрудниците си познати литературни критици и писатели като Р. М. Алберес, Ремон лас Верняс, Марсел Шнедер, Мишел Мор, Клод Фриу, Андре Мирамбел и други, на българската литература е отделена всичко на всичко три-четвърти страница. Може би бедата нямаше да бъде толкова очебийна, ако в тези словом и цифром двадесет и осем реда българската литература не беше така скандално о к а р и к а т у р е н а под перото на някой си Бернар Жорж. При прочита на статията, подписана с това име, бях в началото извънредно озадачен, склонен да помисля много неща и да допусна, че този Бернар Жорж не е автентично име. Оказа се, че такъв френски автор съществува и дори срещнах по-сетне други писания във френския периодичен печат, подписани със същото име. На времето отбелязах на страниците на „Литературна мисъл“ „достойнствата“ на този невзрачен текст с твърде пасквилен характер. В него бяха цитирани пет имена: Вапцаров, Талев, Ст. Ц. Даскалов, Павел Вежинов, казаното за които не само беше невярно, но и обидно. Петият беше Трифон Кунев, посочен като „голям поет“ и

¹ Les littératures contemporaines à travers le monde, Librairie Hachette, 1961.

автор на „прочут“ сборник с политически фейлетони. Но най-курнозното в този текст беше, че като представители на новата българска литература са посочени „двама млади писатели“ (sic) Тучо Карабулков, издал във Франция през 1957 г. един роман „Съвестта на Емануил“ и Николай Левров, публикувал на български език в Париж през 1959 г. романа „Земята плаче“. Две имена, известни само на автора на статията Бернар Жорж!

Позволих си тези кратки бележки за писанията на чужди автори за нашата литература, за да не бъде голословен когато изтъквам техния негативен характер, който може да има няколко причини; най-напред недостатъчна осведоменост, използване на неточни източници, недобросъвестност и зложелателство, породени от личните разположения на един или друг автор. Струва ми се, че Бернар Жорж с писаното за поменатите български писатели (без Трифон Кунев) се е подал на определени „внушения“. „Младите писатели“, които френският автор цитира в статията си, живеят — както той съобщава — в емиграция.

В съвсем друг аспект е представена българската литература — стара и нова — в „Речник на литературите“¹. Това е едно солидно тритомно издание, подготвено от екип специалисти по различните национални литератури в света под общото ръководство на видния учен-компаративист проф. Филип ван Тигем, при близкото сътрудничество на проф. Пиер Жосран. В един съгъстен предговор от осем страници проф. ван Тигем определя характера на „Речника“, в който големият брой от статии се отнася до отделни писатели. „В тези статии — казва проф. ван Тигем — биографичната част е сведена до възможния минимум. Отбелязани са само фактите, пряко свързани с творчеството на писателя. Авторът ще намери името, презимето, псевдонима евентуално, датите на раждане и смърт на писателите, тяхната националност, езика, на който пишат, дори когато той не е техния матерен език и пр. Поискали сме — заявява директорът на „Речника“ — да отворим широко прозорците към огромния хоризонт на всемирната литература. Нищо не е пожалено — казва в заключение проф. ван Тигем, — за да се задоволи широката публика: един речник не се чете, той е за консултация. . .“

Българската част в „Речник на литературите“ е поверена на познатия българовед проф. Роже Бернар, титуляр на катедрата по български език и литература във Висшето национално училище за живи източни езици в Париж и преподавател по българска литература в Сорбоната. В своя огромен и отговорен труд проф. Бернар е подпомогнат — що се отнася до съвременната българска литература — от своята асистентка при поменатата катедра Н. Христофорова.

В първия том на „Речника“ нашата стара и съвременна литература е представена с тридесет имена на народни будители, просветители и писатели. С твърде подробни характеристики проф. Бернар представя в този том славянските първоучители Кирил и Методий, на които е посветена повече от една набрана с дребен шрифт страница, Черноризец Храбър, Климент Охридски, Константин Преславски и възрожденските дейци д-р Петър Берон, Илия Блъсков, д-р Иван Богоров, Константин Фотинов, Васил Друмев и поп Методи Драгинов. Опрян на солидни и проверени източници, придирчив в точността на сведенията, проф. Бернар е уплътнил прекрасни текстове, които е посветил на забележителните фигури от нашата далечна и по-близка възрожденска история. В същия том негови са статията за богомилството и очерка „България (литературна критика и литературни списания)“, който обхваща три страници. В очерка са включени имената на всички по-известни представители на литературно-критическата мисъл у нас: от хората на кръга Кръстев — Пенчо Славейков, през видните литературоведи професорите Шишманов, Боян Пенев, М. Арнаудов, до Владимир Василев и Тодор Павлов. Отбелязани са и по-големите литературни списания с техните тенденции и идеология.

В бележките за съвременните писатели в този първи том, както и в следващите два, поради използването на критически материал от различни автори, има известна несъразмерност в оценките, макар иначе да не липсва нито яснота, нито изразителност. Образец може да бъде статията за Елисавета Багряна, която дава в няколко абзаца, написани отривисто, яркия творчески портрет на поетесата. Каквото е могло да се каже в този обем за творчеството на Баг-

¹ Dictionnaire des littératures, 3 tomes, publié sous la direction de Philippe van Tieghem, Presses Universitaires de France, Paris 1968.

ряна и неговата вътрешна стойност, казано е с пределна точност, ярко и колоритно. А ето как гласи писаното за Веселин Андреев: „Български поет и писател, който е познат особено със своите „Партизански песни“ (1947), сборник със стихотворения, посветени на борбите на българските партизани, в които се чувствава топлотата на преживените въннения.“

Трябваше да прочета бележката за Чернодрински (Войдан Попгеоргиев), за да науча, че авторът на драмата „Македонската кървава сватба“, играна години наред на много театрални сцени, е написал купчина други произведения. Впрочем Чернодрински е представен тук като „македонски“ писател, за какъвто е представен и Венко Марковски, макар да е написал редица творби на български език. Учудва, че един журналист и карикатурист, Райко Алексиев, автор на книги с журналистически „драски и шарки“, е представен като „писател“. От съвременните поети и писатели тук са представени: Геочо Белев, Кръстьо Белев, Ст. Ц. Даскалов, Б. Болгар, Ат. Далчев, Блага Димитрова, Стефан Дичев, Георги Дзигов. Включени са от покойниците Михалаки Георгиев, Мара Белчева, Димитър Бояджиев, Борис Шивачев, Димитър Бабев, Д. Шишманов, Кирил Христов, Димитър Димов, Димчо Дебелянов, В. Геновска, Елин Пелин. Не всички очерци и бележки представят с достатъчно конкретни данни един или друг писател. Ат. Далчев е отбелязан като поет и преводач на произведения из френската литература и е цитиран преводът му (заедно с А. Муратов) на Лафонтевиновите „Басни“. Не се споменават преводите му на Стендаловите романи „Пармският манастир“, „Червено и черно“ и др.

От публикуваните текстове, някои от по няколко реда, не може да се иска освен онова, което илюстрира най-ярко даден писател — най-същественото, определящо творческото измерение на автора.

Във втория том на „Речника“ са представени тридесет и трима български автори — от различни епохи. Тук са включени Братя Димитър и Константин Миладинови, Неофит Бозвели, Неофит Рилски, Найдено Геров, Любен Каравелов, Алеко Константинов, Стоян Михайловски. Между писателите от поколението, които принадлежат с част от творчеството си към годините отпреди Първата световна война, а с друга част, и то по-значителната, спадат към периода между двете световни войни, тук са представени Николай Лилиев, Константин Мутафов, Добри Немиров, Гео Милев, Чавдар Мутафов, Панчо Михайлов, Дора Габе, Дамян Калфов, Константин Константинов, Емил Коралов, Тома Измирлиев. . . От съвременните: Светослав Минков, макар той да принадлежи със значителна част от творчеството си към периода между двете световни войни, Николай Марангозов, Никола Ланков, А. Муратов, Венко Марковски, Д. Мантов, П. Незнакомов, А. Гуляшки, Константин Гълъбов, Крум Григоров, Ал. Геров, Иван х. Христов, Иван Мирчев, Камен Калчев, Ангел Каралийчев, Георги Караславов, Мария Грубешлиева.

Проф. Бернар публикува в този том прекрасен документален очерк за един от крупните наши писатели преди Освобождението Любен Каравелов, проявил своя литературен талант главно в разказите и повестите си, където е „изявил прозорливост като наблюдател на тогавашните нрави и с качествата на своя стил се е издигнал доста високо над своите предшественици и съвременници като Васил Друев, Илия Блъсков или Цани Гинчев“. Сбито и отривисто с верни наблюдения на творчеството им, са характеризирани Ангел Каралийчев, „един от майсторите на съвременната българска проза“, както го определя авторката, и Георги Караславов, за чийто роман „Обикновени хора“ тя пише, че е „между най-добрите творби на социалистическия реализъм, където Караславов е проявил особена тънкость в наблюдението.“

Много от авторите (Иван х. Христов, Иван Мирчев, Ал. Геров и др.) са отбелязани съвсем лаконично, други като А. Гуляшки са представени по начин, който дава на читателя определена идея за характера на творчеството и идеологията на писателя. Можеше да бъде малко по-обширна бележката за Емил Манов, писател с определена физиономия и стил, от когото са цитирани две книги „Краят на Делите“ и „Ден захваща“, както и бележките за други автори, включени в този втори том на „Речника“. Може би ще ни се възрази, че е трябвало да се спази известно указание на редакцията, но в един „Речник“, предназначен „не да се чете, а за консултиране“, една по-разширена мотивировка прави по-полезни бележките в конкретния случай. Добър пример в положителен смисъл е кратката, но съдържателна статия за Николай Лилиев. Казаното за поета е вярно и към него можеше да се прибави, че Лилиев е дал, успоредно с

оригиналната си лирика, няколко превъзходни поетически преводи из творчеството на Корней, Хуго фон Хофманстал, Морис Метерлинк, Стефан Георге и други.

В третия и последен том на „Речника“ фигурират най-голям брой български писатели: десетдесет и три. Старата или по-точно „възрожденската“ литература е представена тук на първо място с кратък, но съдържателен очерк от проф. Бернар за първия възрожденец, Паисий Хилендарски. Другите възрожденски просветители и писатели, за които са дадени кратки бележки в този трети том са: Кирил Пейчинович, Димитър Попски, поет от началото на Възраждането, Григор Пърличев, авторът на „Сердарът“, „Скендер бег“ и една ценна Автобиография, Захари Стоянов, Добри Чинтулов, Юрий Венелин, Добри Войников, Райко Жинзифов, за когото са поместени две бележки с погрешно дадено и в двете името на поета: Ж и н з и х о в и Ж и з и ф о в), Георги Раковски, за когото е даден доста подробен очерк, в който личността и делото на големия български патриот и революционер са характеризирани на основата на солиден документален материал.

От най-старата българска литература тук е представен цар Симеон, като щедър покровител на литературата и сам литератор. Проф. Бернар, автор на очерка, не възприема мнението на българския учен проф. В. Златарски, бележит историк, че зад името Черноризец Храбър се крие самият цар Симеон. Отбелязани са също Теодосий Търновски, Владислав Граматик, Григорий Цамблак, за когото проф. Бернар пише: „по своите литературни качества и по ярката си личност Цамблак е най-интересния от учениците на Евтимий“.

Петко Р. Славейков е представен като „един от първите талантиви поети на модерната българска литература. . . Горещ русофил, пише проф. Бернар, той посреща с ентузиазъм руските войски в 1877—78 г. и става след освобождението на своята родина един от най-слушаните водачи на либералната партия.“ В поредицата поети и прозаци, които се утвърждават в годините до Първата световна война, са включени Иван Вазов, с твърде подробен очерк, Константин Величков, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов, на когото е посветен един доста изчерпателен очерк с животописни данни, оценъчни бележки и кратка библиография от наши и чужди автори за поета, Т. Г. Влайков, представен с кратък, но съдържателен очерк като художник на българските провинциални нрави и общественик, Антон Страшимиров, очертан като писател народник, публикувал значителна част от своето творчество преди Първата световна война, но дал в периода след тази война до 1937 г., няколко забележителни книги, между които е посочен романът „Хоро“.

С кратки био-библиографични бележки, в които е посочено само най-значителното от творчеството им, в този трети том са отбелязани имена на писатели, един от които принадлежат със съществена част от литературното си дело към периода между двете световни войни, други, проявили първите си стъпки в литературата по същото време, се утвърждават творчески след Втората световна война, в новите социалистически условия. Тук са имената на поети, белетристи, драматурзи, есеисти: Константин Петканов, за когото се казва: „неговият искрен пацифизъм е изразен в романа „Морава звезда кървава“, където, наблюдавайки съвременната действителност, авторът рисува „безутешната картина на селото по време на Първата световна война“; Магда Петканова, Д. Подвързачов, Д. И. Полянов, „един от първите представители — пише авторката — на пролетарската поезия, и един от най-типичните между тях, непогрешимо верен на марксисткия идеал“; Владимир Полянов, Фани Попова, Николай Райнов, „чието творчество носи белега на безспорна оригиналност, мислител мистически обогрен, историк на изкуството, писател с крупен талант. . .“; Георги Райчев, от когото са цитирани само „Мъничък свят“ и „Песента на гората“; Христо Смирненски, „известен главно със стиховете си, които го поставят начело на пролетарската поезия в България“. Поезията му, събрана в „Да бъде ден“ и „Зимни вечери“, изразява вярата на поета във възшествието на социализма и ентузиазма му от руската Октомврийска революция, на която той бе първият певец в страната си“; Стоян Загорчинов, „автор на няколко исторически романа, където солидната документация на историка не накърнява таланта на деликатния и тънък художник“; Рачо Стоянов; Чудомир, съгъстено, но съдържателно характеризирани като един от най-добрите хумористи на своето време; Людмил Стоянов, чиято дейност, богата и разнообразна, му е завоювала видно място в съвременната българска литература, Христо Радевски, „който може да бъде нареден — пише

авторката — между най-талантливите пролетарски поети“; Ник. Вас. Ракитин; Асен Разцветников, „поет с нежен талант, едновременно епически безпокоен и мечтателен поради своята съзидателна природа. Неговият пръв сборник „Жертвени клади“ (1924) съдържа стихотворения с голяма пластическа красота, където под формата на балада поетът възпява с една съдържана емоция жертвите на Септемврийското въстание от 1923 г.“; Христо Ясенев, Теодор Траянов, Г. П. Стаматов, характеризирани като писатели, „в чието творчество човек би търсил напразно светла нотка“; Илия Волен, Емануил Попдимитров, „причислен към школата на символистите, оставил поетическо дело, събрано в 15 тома, публикувал поема „В страната на розите“, сатира на съвременната на поета реалност“.

Поетът Никола Вапцаров е споменат в същия том два пъти: веднъж на стр. 4005 с погрешното име „Валкаров — Жовков (Никола) като „македонски“ поет и на стр. 4023 вече като „български“ поет с точния правопис на името. „Той е безспорно — пише авторката — между пролетарските поети най-талантливият, чието изкуство отхвърля баналните образи, конвенционалната и декларативна риторика. Могъщ оптимистичен лъх одухотворява стиховете му, чиято форма е грижлива и в които той въвежда нови теми като взторга от техническия прогрес и прославата на труда, нелишен от известен романтизъм. Приживе поетът е публикувал единствена книга „Моторни песни“.

Димитър Талев и Емилиан Станев са представени със сравнително кратки очерци, съобразени, що се отнася до критическата оценка на творчеството им, с преобладаващото установено отношение на българската критика към делото на единия и другия писател. В твърде кратката бележка за Павел Вежинов, посочен като „един от най-типичните представители на социалистическия реализъм“, неправилно е изтъкнат един от ранните му романи, писани след 9 септември 1944 г. „Синият залез“ като илюстриращ позициите на социалистическия реализъм. Вярна като критическа оценка е стегнато написаната бележка за поета Валери Петров.

В поредицата имена на съвременни наши писатели в този трети том са включени значителен брой представители на различни поколения, но твърде лаконичните бележки за някои от писателите с цитираната дата на раждане и едно или две заглавия на книги, често пъти не най-характерните за автора, дават бегла, далеч недостатъчна представа за него. От сравнително по-младите (макар надхвърлил вече 40 години) е споменат с три реда само като поет, не и като драматург Иван Радоев. Някои бележки за автори (напр. за Невяна Стефанова) съдържат няколко общи фрази без цитиране на конкретни произведения. За да се избегнат евентуални недоразумения относно фактическата страна, трябва да се каже, че авторката на очерците и бележките за съвременните писатели, както се вижда и от предговора на изданието, приключва хронологически с книги, излезли до 1961 г. включително.

В третия том фигурират още: Д. Осинин, Иван Пейчев, Богомил Райнов, П. Славински, П. Спасов, Л. Станчев, Л. Стрелков, А. Тодоров, Орлин Василев, Крум Велков, Камен Зидаров, Д. Пантелеев, И. Стратиев, Й. Стубел.

Известна несъразмерност бие на очи при обема на очерците за нашите стари писатели (от първоучителите Кирил и Методий до творците на Възраждането), чийто автор е проф. Роже Бернар и за съвременните автори, дело на Н. Христофорова. Естествено е при толкова много имена да има и пропуски — във фалангата на възрожденците например изненадва отсъствието на Нешо Бончев.

Но каквито и възражения да се направят — при критическите оценки които се влияят от естетически вкус, идеологическа позиция и др. — българската литература е представена в това солидно и авторитетно издание с най-изтъкваните си представители, които с творчеството си определят нейната национална физиономия, богатството ѝ, естетическата ѝ и социално-етическа стойност. Авторите заслужават нашата искрена благодарност и признателност.